

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

Метою статті є аналіз основних етапів формування сфери гостинності, зокрема на прикладі готельно-ресторанної справи, у контексті дослідження специфіки її взаємозв'язку з іншими чинниками культурно-історичного розвитку соціуму. **Методологія** дослідження ґрунтується на поєднанні культурологічного та історичного підходів з використанням загальнонаукових методів – аналізу, синтезу, описового та ін. **Наукова новизна** полягає у прослідкуванні взаємозалежності між культурно-історичними чинниками та особливостями потреби у формуванні готельно-ресторанних установ, їх секуляризацією та еволюційним удосконаленням. **Висновки.** Розвиток сфери обслуговування безпосередньо пов'язаний з конкретно-історичними умовами розвитку людства. Потреби у перших закладах, що надають послуги з поселення мандруючих, пов'язані з активізацією подорожей, розширенням сфери відповідних послуг, тісно поєднаними з диференціацією мандрівників за соціальним статусом та статками. І на західноєвропейських, і на вітчизняних теренах послуги з поселення та харчування людей надавалися спочатку на території монастирів. Поступово склалися умови для формування закладів готельного типу, які пропонували досить високий рівень обслуговування та були орієнтовані насамперед на елітний прошарок населення.

Ключові слова: історія, культура, сфера обслуговування, гостинність, готельно-ресторанні комплекси.

Олейник Оксана Николаевна, ассистент кафедры гостиннично-ресторанного бизнеса Киевского национального университета культуры и искусства

Культурно-исторические аспекты формирования сферы гостеприимства

Целью статьи является анализ основных этапов формирования сферы гостеприимства, в частности на примере гостиннично-ресторанной сферы, в контексте исследования специфики ее взаимосвязи с другими факторами культурно-исторического становления социума. **Методология** исследования основывается на сочетании культурологического и исторического подходов с использованием общенаучных методов – анализа, синтеза, описательного и др. – для комплексного анализа всех аспектов культуры обслуживания. **Научная новизна** заключается в выделении взаимозависимости между культурно-историческими факторами и особенностями потребности в формировании гостиннично-ресторанных учреждений, их секуляризации и совершенствовании. **Выводы.** Развитие сферы обслуживания непосредственно связано с конкретно-историческими условиями развития человечества. Потребности в первых заведениях, предоставляющих услуги по поселению странствующих, связанные с активизацией путешествий, расширением сферы соответствующих услуг, которые тесно пересекаются с дифференциацией путешественников по социальному статусу и состоянию. И на западноевропейских, и на отечественных просторах услуги по поселению и питанию людей предоставлялись сначала на территории монастырей. Постепенно сформировались условия для формирования заведений гостинничного типа, которые предлагали достаточно высокий уровень обслуживания и были ориентированы на элитный слой населения.

Ключевые слова: история, культура, сфера обслуживания, гостеприимство, гостиннично-ресторанные комплексы.

Oliinyk Oksana, Assistant of the Hotel and Restaurant Business Department, Kyiv National University of Culture and Arts

Historical aspects of forming the culture of maintenance

The purpose of the article is to analyze the main stages of the formation of service culture by the example of hotel and restaurant business and study the specificity of the relationship with other factors of the cultural and historical creation of humanity. The **methodology** involves using the method of analysis and synthesis, the historical approach for the disclosure of aspects of the formation of a service culture. The **scientific novelty** consists in identifying the interdependence between historical factors and peculiarities of emerging needs in the creation of hotel and restaurant institutions, their secularization and improvement. **Conclusions.** The development of the service sector is directly related to the specific historical conditions of human evolution. The need for the first establishments that provide travel services is the result of a lot of people starting to travel. It can be argued that the establishment of such institutions was closely linked to the level and status of travelers. In the Western European and the national historical and cultural space, settlement and food services were provided on the territory of the monasteries. However, the conditions for the establishment of hotel type establishments that offer a high level of service and are oriented on a more elite layer of society gradually develop.

Key words: history, culture, a sphere of service, hotel, hotel and restaurant complexes.

Актуальність дослідження. Сфера обслуговування є важливою складовою загального соціокультурного процесу. Практично-орієнтований характер та інтегрованість у життя роблять її невід'ємним компонентом функціонування соціуму, зокрема сфери дозвілля. Дослідження етапів формування сфери обслуговування є актуальним завданням, яке сприятиме формуванню уявлення про зумовленість її особливостей низкою чинників – культурних, економічних, політичних та ін. – у контексті історичного розвитку людства.

У сучасній науковій літературі проблема формування сфери і культури обслуговування аналізується дещо схематично. Існує низка праць, спрямованих на дослідження культурно-мистецьких явищ конкретної доби (праці А. Гуревича, Д. Любімова, Х. Янсона). У працях економічного спрямування здійснюється практичний аналіз сфери обслуговування з позиції її доцільності (О. Артьомова, В. Козлова, Р. Ладиженська, Т. Томаля, Я. Щипанова). Проте бракує праць, в яких розглянуто взаємозалежність між історико-культурним розвитком та становленням сфери обслуговування – як в західно-європейському, так і вітчизняному контекстах.

Метою статті є аналіз основних етапів формування сфери і культури обслуговування, зокрема на прикладі готельно-ресторанної справи, у контексті дослідження специфіки її взаємозв'язку з іншими чинниками культурно-історичного становлення соціуму.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сфери обслуговування має давнє коріння. Досить важко визначити перші відомі в історії будівлі, які стали прообразами сучасних готелів. Загальновідомо, що потреба у них починає виникати за рахунок необхідності поселення людей, які походять з іншої місцини та потребують тимчасового розташування. Проте, попри те, що люди давно почали подорожувати морем, пересуватись караваном у пустелі чи їздити верхи, подібні заклади виникли не одразу. У праці О. Артьомової та В. Козлової згадується, що одними з кращих серед перших мореплавців були фінікійці, які будували великі міцні кораблі, що могли подорожувати в акваторії Середземного моря. А потім в середині країни фінікійці пересувалися караванами. Саме в межах сухопутних торгових шляхів вони забезпечували себе караван-сараями, тобто будівлями для відпочинку караванів, частина з яких була укріплена [1].

Місця, призначені для дозвілля вільних громадян, були поширені у Стародавньому Римі. Культура, зорієнтована на практичні потреби, а також насолоди та радощі, мала широкий спектр послуг. Це і терми, в яких римляни насолоджувались тілесно, і амфітеатри, видовища в яких сприяли задоволенню потреб емоційно-афективного характеру, і навіть бібліотеки. Л. Любімов так описує основні розваги часів Римської імперії: "Для зростаючих міст імперії потрібні були нові форуми, де у важливі дні збирався народ; прибуткові будинки у декілька поверхів; просторі портики, розділені повздовжніми рядами колон, де засідали судді та відбувалась торгівля; грандіозні амфітеатри..., терми – розкішні бані, що часто слугували осередком суспільного життя, – з величезними басейнами, площадками для фізичних вправ і... великими бібліотеками; монументи, що прославляли імператорів і перемоги римських легіонів" [4, 193]. Ці заклади дозвілля насамперед повинні були задовольняти потреби громадян Риму. Варто відмітити, що саме наявність добре облаштованих доріг у Римі сприяла тому, що мандрівки стали більш поширеними. Задля приїзжих встановлювали спеціальні станції, на яких можна було переночувати. Ці станції наносили на спеціальні карти.

У середньовіччі кількість мандрів та переміщення починає зростати. З поступовим поширенням християнської релігії поширюється і практика паломництва в Святі землі, особливо у III-IV ст. У IV ст. паломництво в Святу землю стало масовим явищем. Так за рахунок постійного пересування різних груп населення формується потреба у тимчасовому пристанниці, яка реалізується за рахунок діяльності лицарів-госпітальєрів. "Особливу "сервісну службу" для паломників представляв лицарський Орден Госпітальєрів. Його завданням була допомога хворим паломникам і купцям, захист їх від розбою. Поступово госпітальєрами була створена мережа готелів у містах і містечках Святої землі та по всьому Близькому Сходу" [1, 13]. Досить цікаво, що історія чернечого ордена госпітальєрів розпочинається саме з будівництва споруд, хоча й не житлового призначення, а лікувально-оздоровчого. Після того, як в 1070 р. в Єрусалимі був побудований будинок для прийому (hospitales) поранених і хворих пілігримів, якому дали ім'я св. Іоанна Милостивого, ченці, що доглядали за пораненими, почали самі брати участь у бойових діях.

Також за доби середньовіччя в західноєвропейському просторі формуються подальші передумови для появи розгалуженої сфери дозвілля та відповідного сервісу, в чому велику роль відіграють міста. Місто поступово стає осередком розвитку культури, саме в ньому проходить основне життя та розвиваються різні сфери побутування. На відміну від селищ, в яких суспільний простір фактично був відсутній, та замків, де все було розраховано на невелику групу людей, місто пропонувало значно ширший спектр послуг, розрахованих як на жителів міста, так і на гостей. А. Гуревич особливо наголошує на цій рисі середньовічного міста, адже, за його словами, "наявністю університету, монастирів, притулків і госпіталів, публічних бань, трактирів і борделів – всім цим та багатьом іншим середньовічне місто різко відрізнялося від села і замку" [2, 192].

Проте не лише у місті були умови для розміщення мандруючих. Монастирі досить часто мали багато будівель різного призначення, серед яких міг бути і готель. Достовірні знання про схему облаштування монастирського автономного комплексу можна отримати з плану Сен-Галленського монастиря (Швейцарія). Основні його елементи були узгоджені собором у 816-817 рр. в Анхені, а потім передані для втілення настоятелю монастиря.

У праці Х.Янсона наводиться опис цієї схеми, яка, хоч і не була повністю реалізована, проте стала свідченням тих практичних вимог, які висувалися до монастирського комплексу. "Доріжка, що вела до розташованого на заході головного входу, проходить між монастирським готелем і скотофермою та впирається в ворота; через них той, хто входить, потрапляє в напівкруглий, прикрашений колонами портик, по краях якого, велично піднісшись над зовнішніми приосадуватими будівлями, сто-

ять дві круглі вежі (щось на зразок звернених на захід укріплень)" [7, 135]. До церкви примикав двір для прогулянок ченців, а також такі споруди, як дорміторій, або спальня ченців, рефлектор (трапезна) з кухнею і винні льохи. Також поруч з церквою знаходилися будинок для гостей, школа, будинок настоятеля, а на сході – лазарет, капела і приміщення для послушників, цвинтар, сад та загони для тварин. Будівля цього комплексу стала прообразом сучасних готельно-ресторанних комплексів, які мають власну автономну систему, що функціонує незалежно від інших закладів та структур.

Варто відмітити, що для сфери готельно-ресторанного господарювання надзвичайно важливим є рівень якості обслуговування, який може надати господар чи керівник комплексу. Залежно від спектру послуг, рівня комфорту, розташування, він користувався більшим чи меншим попитом. Причому конкурентна боротьба за доби середньовіччя не була настільки розвинена, як в умовах сьогодення. Сучасні автори Т. Томалья та Я. Щипанова влучно зазначають залежність цієї галузі від суспільних запитів. "Готельно-ресторанний бізнес є галуззю з високим рівнем конкуренції, основними умовами ефективного функціонування якої є максимальне задоволення потреб споживачів, забезпечення високого рівня комфорту, задоволення найрізноманітніших побутових, господарських і культурних запитів гостей" [6].

Згодом готелі стають надзвичайно буденною, звичною справою. Утримання готелю сприймалось як можливість мати певний заробіток, причому показово, що навіть видатні живописці іноді для отримання прибутку володіли готелем. Так, голландський живописець Ян Стен, який працював у жанровому живописі, досить влучно зображав побутові сцени, в тому числі за рахунок того, що мав власний готель. Спостерігаючи за відвідувачами та маючи дар кмітливого психолога, він зміг передати не лише обстановку, а й атмосферу, що панувала в тогочасних закладах сфери дозвілля. Х. Янсон відмічає: "Стен розповідає цю історію з відвертим задоволенням, прикрашаючи її безліччю чудових деталей. Він був гострим спостерігачем, наділеним розвиненим почуттям добродушного гумору серед всіх голландських живописців повсякденності. Щоб збільшити свої доходи, він тримав готель, і це, можливо, пояснює глибину його проникнення в психологію людської поведінки" [7, 315]. Х. Янсон вказує, що зазвичай жанровий живопис включав великий спектр картин, не менш різноманітних, ніж пейзаж або натюрморт, а його діапазон передбачав як зображення бійок у тавернах, так і вишуканість домашніх інтер'єрів.

З XVI ст. починається занепад монастирів, посилюється міграція людських спільнот у пошуках роботи, кращих земель, ліпшої долі. Замість будинків у монастирях, в яких приймали подорожніх, формується нова форма – дорожній готель, що мав двір, таверну та досить яскраву і мальовничу вивіску. Практично всі такі готелі мали типовий план забудови, де на другому поверсі розміщувалися житлові кімнати, а на першому – таверна. Часом у них відбувалися вистави посеред двору, який мав прямокутну форму та розташовувався всередині готелю. "Численні придорожні готелі й міські заїжджі двори зазвичай мали однаковий план: розташовані на другому поверсі спальні виходили в прямокутний двір і з'єднувалися критою галереєю, що охоплювала весь внутрішній периметр будівлі. У нижньому поверсі знаходилися стайня, таверна, службові приміщення. Глядачі театральних вистав, що зазвичай відбувалися у дворах, розміщувалися і в критих галереях (іноді двоповерхових) посеред двору" [5, 468]. Поширення вистав, які проводилися в дворі готелю, призвело до того, що в Лондоні починають будувати окремі "театри", які фактично наслідували схему готелів.

В історії архітектурних споруд XVII століття виникають нові форми житлових споруд – "отель" (загальноприйнятий у Франції XVII-XVIII ст. міський тип багатого житла привілейованих станів, що включав основні елементи палацової планувальної схеми, з будинком між під'їзним двором і садом) та шато (заміський замок). Проте жодного відношення до того, що ми розуміємо під цим терміном, зараз вони не мають. Після того, як настає доба Нового часу, можна констатувати поширення готельно-ресторанних комплексів більш звичного для сьогодення планування і функціонального призначення.

Розглянемо деякі аспекти становлення сфери готельного обслуговування на вітчизняних територіях. Українська дослідниця Р. Ладиженська вказує, що хоча слов'янські народи завжди вирізнялись гостинністю, умови для формування закладів культури обслуговування виникають лише у X столітті. Їх поява зумовлена розвитком торговельних відносин між різними країнами та, відповідно, потребою розміщення купців. "Одними з перших притулків для подорожніх були "гостинні двори", які будувались у великих містах для іноземних купців. Їх поява пов'язана з розвитком торгівлі на Русі, яка була перехрестям торговельних шляхів між Західною Європою і Сходом, Півднем і Північчю. У X-XII ст. на Русі розрізняли два види торгівлі: внутрішня ("купівля") та міжнародна ("гостьба"), а іноземних купців називали "гості". Будинки та крамниці "гостей", об'єднані в єдине подвір'я, називалися "гостинними дворами" [3, 9]. Так гостинні двори стали прообразами сучасних готелів.

Наступним етапом у розвитку готельної сфери стало формування заїжджих дворів у XIII-XIV столітті для чиновників та гінців хана. Згодом на поштових станціях, що здобувають популярність на території Російської імперії, кількість заїжджих дворів збільшується. Саме при поштовому відомстві засновують перший відомий готель в Санкт-Петербурзі в 1715 р. Р. Ладиженська зазначає, що різноманітні заклади пропонували свої послуги з розміщення та харчування подорожніх. "Спочатку в готелях розміщувались в основному іноземні гості. За часів Петра I готелі використовувались також для прийомів і асамблей. Розміщення надавали також заклади, в яких основною послугою спочатку був продаж їжі та хмільних напоїв. У Росії це були трактири, в Україні – шинки та корчми, які будували на

торговельних і чумацьких шляхах. Плата за проживання тут була невеликою, але й умови далекі від комфортних" [3, 10-11]. Так само, як і в західноєвропейському просторі, можливості для поселення надавалися на території монастирів у странноприйомних будинках.

Що стосується поширення "світського житла", то ще наприкінці XVIII ст. на постійних дворах практикують поселення подорожуючих, хоча й з досить поганими умовами проживання. Натомість на рубежі XIX-XX століття, коли у Російській імперії починає бурхливо розвиватись промисловість та закладаються умови для поширення капіталістичного виробництва, а також внаслідок будівництва залізниць, які прискорюють переміщення з одного міста в інше, зростає потреба у готелях, орієнтованих на смаки представників різних прошарків. Виникають готелі більш високого рівня обслуговування, які наслідують кращі зразки західноєвропейської сфери обслуговування.

Висновки. Розвиток сфери обслуговування безпосередньо пов'язаний з конкретно-історичними умовами розвитку людства. Потреба у перших закладах, що надають послуги з поселення подорожніх, виникає після того, як мандрувати починає велика кількість людей. Можна стверджувати, що становлення подібних закладів було тісно пов'язане з рівнем та статками подорожуючих. І на західноєвропейських, і на вітчизняних теренах послуги з поселення та харчування людей надавалися спочатку на території монастирів. Проте поступово формуються умови для формування закладів готельного типу, які пропонували високий рівень обслуговування та були орієнтовані на більш елітний прошарок суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням знань про культурно-історичні особливості формування сфери обслуговування на українських землях.

Література

1. Артёмова Е.Н., Козлова В.А. Основы гостеприимства и туризма. Учебное пособие. Орёл: Орёл ГТУ, 2005. 104 с.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. 2-е изд., испр. и доп. М.: Искусство, 1984. 350 с.
3. Ладиженська Р.С. Конспект лекцій з дисципліни "Технологія обслуговування в готелях і туркомплексах" (для студентів 4 курсу усіх форм навчання за напрямом підготовки "Менеджмент"). Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2010. 254 с.
4. Любимов Л.Д. Искусство древнего мира . М.: Просвещение, 1980. 320 с.
5. Саркисиан Г. Архитектура Великобритании // Всеобщая история архитектуры в 12 томах: Том 5. Архитектура Западной Европы XV—XVI веков. Эпоха Возрождения. Москва: Стройиздат, 1967. С.434-476.
6. Томалья Т. С. Управління якістю в готельно-ресторанному бізнесі. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Вип. 2.
7. Янсон Х., Янсон Э. Основы истории искусств. СПб.: Икар, 1992. 514 с.

References

1. Artemova, Ye.N., & Kozlova, V.A. (2005). The fundamentals of hospitality and tourism. Orol: Orol GTU [in Russian].
2. Gurevich, A. YA. (1984). Categories of medieval culture. M. [in Russian].
3. Ladyzhenskaya, R.S. (2010). Summary of lectures on discipline "Technology of service in hotels and tourist complexes" (for 4-year students of all forms of study in the direction of training "Management"). Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Lyubimov, L.D. (1980). The art of the ancient world. Moscow: Prosveshenie [in Russian].
5. Sarkisiyan, G. (1967). Architecture of Great Britain, The general history of architecture in 12 volumes: Volume 5. Architecture of Western Europe XV-XVI centuries. The Epoch of the Renaissance. Moscow, Stroyizdat (434-476) [in Russian].
6. Tomalya, T. S., Shchypanova, YA. I. (2014). Quality management in the hotel and restaurant business, Economics. Management. Innovations, 2 [in Ukrainian].
7. Yanson, Kh., Yanson, E. (1992). Fundamentals of Art History. Sankt Peterburg: Ikar. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017 р.